

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Көркем аударма кезіндегі қиындықтар

ЖАРИЯЛАНДЫ
16.05.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/139012/>

Жанбырбаева Асель Мырзабайқызы

Астана қаласы, Еуразия Ұлттық Университетінің Филология факультеті Аударма ісі мамандығының 2-курс магистранты

Көркем аударма кезіндегі қиындықтар

Көркем әдебиет аудармашылары өз жұмыстарында анда-санда стандартты әдеби тілді емес, диалектілерді аудару қажеттілігіне тап болады. Бұл, мысалы, шығарманың кейіпкерлерінің бірі тұрғындары белгілі бір екпінмен сөйлейтін аймақтан, ауылдық жерлерден немесе мүлде басқа елден шыққан жағдайларда болады. Түпнұсқа тіліндегі сөйлеудің диалектілік ерекшеліктерін аударма тіліне қалай дұрыс жеткізуге болады? Аударма кезінде диалектілік ерекшеліктер әрқашан берілуі керек пе. Диалектілерді аударуға байланысты осы және басқа да сұрақтарға жауап табуға тырысайық. Іс жүзінде әрбір шет тілінде кем дегенде бірнеше диалектілік вариация бар, яғни негізгі әдеби тілден өзгеше формалар. Сонымен қатар, әдеби тілден шамалы ғана ерекшеленетін диалектілер бар, содан кейін олардың аудармасы аудармашы үшін ерекше қиындық туғызбайды, бірақ тілден соншалықты ерекшеленетін диалектілер бар, олар уақыт өте келе тәуелсіз мәртебеге ие бола алады. Америкадағы ағылшын тілінің афроамерикалық нұсқасы-бұл өз кезегінде британдық ағылшын тілінің

нұсқасы. Диалектілердің болуының көптеген себептері бар. Олардың қалыптасуына Тарихи, аймақтық, мәдени және басқа факторлар әсер етеді. Барлық диалектілерге ортақ нәрсе-олардың барлығында стандартты тілдер бар (бұл, әдетте, бұқаралық ақпарат құралдары қолданатын, мектептерде оқытылатын және т.б. мемлекеттік тілдер). Көркем шығармаларды, фильм сценарийлерін, мультфильм таспаларын немесе комикстерді аудару кезінде аудармашылар кейде кейіпкерлердің сөйлеуінде диалектілерге тап болады. Мұндай мәтіндердегі диалектілік нұсқаларды аударудағы басты қиындық-лексиканы, интонацияны және стилистикалық құралдарды дұрыс таңдау. Көркем мәтіндердегі диалектілер, стандартты тілдерден айырмашылығы, шығарманың басқа кейіпкерлерінен (жасына, туған жеріне, білім беру ортасына және т.б.) ерекшеленетін кейіпкерлердің сөйлеуінде пайда болады. Кейбір жағдайларда аудармашылар диалектілік сөйлеуді түпнұсқа тілінен аударма тіліне және жаргон, арнайы лексика немесе арнайы стилистикалық құралдарды таңдау арқылы жеткізеді. Іс жүзінде диалектіде жазылған мәтіндердің көпшілігін диалектілік аспектіден абстракциялау арқылы аударуға болады, бірақ кейде аударма кезінде түпнұсқа шығарманың стилін аудару үшін диалектіні қолдануға тура келеді. Тіпті кейіпкердің шығу тегін, жасын және оның сөйлеуін басқа кейіпкерлерден ажыратудың басқа себептерін түсіндіретін аударма түсініктемелерін беру орынды.

Әрине, кейбір жағдайларда аудармашылар кейіпкерлердің сөйлеуіндегі диалектіні елемей, сөздерін стандартты тілге аударуы мүмкін. Тілдің диалектілері мен вариацияларының проблемалары техникалық мәтіндердің аудармасында, құқықтық аудармаларда және ғылыми құжаттардың аудармаларында жоқ. Алайда, комикстердің, кітаптардың және көркем мәтіндердің аудармасымен бетпе-бет келгенде, диалектіні аудару түпнұсқа

мәтіннің атмосферасы мен стилін жеткізу және диалектіні елемей қажет болған кезде маңызды болады.

Екінші жағынан, бүтінді дәл беру және жеке сипаттамалық бөліктерді елемей түпнұсқаның даралығын жоғалтуы мүмкін. Көркем аударма шығармашылықтың жемісі болғандықтан және аудармашының шығармашылығының элементтерін қамтитындықтан, бөлшектердің механикалық жиынтығынан гөрі көп нәрсе болып көрінеді [7. Б.175].

Басқаша айтқанда, аударманың мақсаты-Мәтінді біреудің қабылдауына өзгерту емес, түпнұсқаның мазмұнын, функцияларын, стилистикалық, стилистикалық, коммуникативті және көркемдік құндылықтарын сақтау. Көркем аудармада түпнұсқаға баламалылықтың өзіндік заңдары бар және бар.

Аударма, жоғарыда айтылғандай, түпнұсқаға жын-перілер ғана жақындай алады, өйткені көркем аударманың өзіндік жасаушысы, өзінің тілдік материалы және түпнұсқалық ортадан өзгеше тілдік, әдеби және әлеуметтік ортадағы өмірі бар. Көркем аударма түпнұсқаға негізделген, оған байланысты, бірақ сонымен бірге салыстырмалы тәуелсіздікке ие, өйткені ол аударма тілінің фактісіне айналады. Сондықтан әр түрлі мәдениеттердегі бір шығарманың аудармалық дамуының өзіндік ерекшелігі бар. Аударма қызметінің тікелей объектісі мәтіннің өзі тілдік бірліктердің реттелген жиынтығы ретінде емес, оның мағынасы, белгілі болғандай, осы бірліктердің мәндерінің жиынтығына тең емес (В. Н.Комиссарлар).

Көркем мәтін шындықты емес, оның жеке сипатына байланысты оның авторының санасында сынған іс-әрекетті сипаттайды. Басқаша айтқанда, көркем мәтін әлемнің белгілі бір бейнесін ұсынады, әрине, оның авторы үшін сенімді, басқа адамдардың әлем суреттерімен ортақ негізге ие және сонымен бірге олармен бірдей емес.

Аудармашы көркем мәтіннің семантикалық, тақырыптық және стилистикалық ерекшеліктерін «декодтау» үшін пысықтап, сипаттауы керек. Мәтіннің ішкі құрылымын және автор қолданатын бейнелі құралдарды талдау арқылы аудармашы бір нәрсенің немесе басқа жұмыстың қандай да бір эстетикалық құндылықты, шығарманың негізгі идеясын және дыбыстың сұлулығы мен ойдың тереңдігіне қалай қол жеткізілгенін анықтай алады.

Көркем шығармаларды аудару кезінде негізгі міндеттердің бірі шығарма авторының жеке стилін сақтау. Ол үшін аудармашы өзінің жазу

тәсіліне не тән екенін, оның шығармашылығын басқа ақындардың шығармаларынан ерекшелендіретін, оның жеке стилі қандай екенін түсіну үшін автордың шығармашылығын зерттеуі керек. Поэтикалық шығарманың басты мақсаты-оқырманға эстетикалық әсер ету тұрғысынан тағы бір шарт бар, онсыз аудармашының жұмысы нәтижесіз болуы мүмкін. Бұл шарт стилистикалық талдау болып табылады.

Көркем шығарманы аудару кезінде аудармашы басты назарға аударатын мәселе, ол жергілікті тілдік ерекшеліктердің фонетикалық және лексикалық ерекшеліктер.

Көркем мәтіндегі диалектілердің фонетикалық ерекшеліктері

Көркем шығармада жергілікті тіл ерекшеліктерінің бір саласы – дыбыстық ерекшелік.

Дыбыстық немесе фонетикалық ерекшеліктер деп біз дыбысталуы жағынан айырмашылық бар, бірақ, мағынасы жағынан айырмашылығы жоқ сөздерді айтамыз. Кез келген шығарма авторы өз еңбегінде сол аймақтағы қолданылатын сөздер тобын қолданады.

Д.Досжан шығармаларынан біз аппақ сөзінің Оңтүстік аймақтарда қолданылатын нұсқасы әппақ сөзін көреміз. Мысалы:

— Ол кезде аппақ маңдайы жарқырап, кітабы жыл сайын шығып жүрген кезі, біздің орталық кітапханада күнде жұмыс істейтін. [11 ,0236.].

Сондай- ақ, Қытайдан келген оралман қазақтардың қолданатын ерекшелікті біз Т.Рысқелдиевтың шығармасынан көре аламыз. Мысалы:

Тіленді шешесінің әжім торлап аңыздыққа тотыққан күрең жүзі қарауытып кетті. [13,201 б.].

Негізінен, көркем шығармада фонетикалық ерекшеліктер әр түрлі формада кездеседі, мысалыға алатын болсақ, сөздегі дыбыстардың өзара алмасуы, сөздердің жуан немесе жіңішке айтылуы.

Сүйінші / шүйінші

— *Иә, шүйінші, апа! Алдымен келісіп алайық, шүйіншіме бір қой [8,7686]*

Осындай фонетикалық ерекшеліктердің пайда болуына тағы да бір себеп – көршілес халық. Мысалы, Оңтүстік Қазақстан облысындағы қазақтардың сөзіндегі айырмашылықтар тікелей көрші өзбек халқымен тығыз араласуында. Күнделікті қолданыстағы осындай сөздер көркем шығармаларда көрініс алатыны белгілі.

Мысалы:

Мен көргелі жұдырықтай шақылдаған шағын көсе еді, әлі сол. Мұқым өзгермеген. [486]

Мұқым сөзінің мағынасы – **тіпті, мүлде**. Өзбек халқында бұл сөз мұқум деп айтылады.

Мүкәмәл – дүние, мүлік деген мағынаны білдіреді.

Ауыл адамдарына ақыл айтып шығарып алғаннан кейін жаңа әкім ауданның жерін де, мал – мүкәмәлін жекешелендіруді Қарақас- Арқас желінен бетер жеделдетті [7, 656].

Мүкәмәл сөзі көршілес өзбек тілінде мүкамол деп айтылады.

Көркем мәтіндегі диалектілердің лексикалық ерекшеліктері.

Диалектілік сөздердің лексикалық мағыналарына әр аймақтағы жергілікті халықтың өмірімен, санасымен, тілдік жүйемен байланысты деп айта аламыз.

Кез – келген сөздің лексикалық мағынасы оның грамматикалық мағынасымен тығыз байланыста болады.

Лексикалық диалектизмдер дегеніміз фонетикалық ерекшелікке толығымен қарама- қайшы деп танымыз. Яғни, сөздердің мағынасы жағынан бірдей, бірақ, дыбысталуы жағынан әр түрлі сөздерді айтамыз.

Мысалы:

ыдыс-аяқ бұйымдары: шәугім, тостақ, қазан, қауақ, құмыра және т.б.

тамақ атаулары: көже, мәйек, қатырма нан және т.б.

киім – кешек атаулары: шекпен, қамзол, бешпент, биялай және т.б.

Көркем мәтіндегі жергілікті тілдік тұрақты тіркестер

Көркем мәтінде – диалектілік фразеологизмдер деген ұғым бар.

а) Сыңары түсініксіз фразеологизмдер.

Түйреуішпен піспектеу – өзін алға ұмтылдыру.

Осылайша өзін- өзі түйреуішпен піспектеп, ұйқыны қашырып отырып, межелі беттерді жазып шығады. [6, 156.].

б) Сыңары лексикалық мағынаға ие фразеологизмер.

Шопақ құрлы көрмеу – менсінбеу дегенді білдіреді.

Үстіндегі тоғыз жасар баланы шопақ құрлы көрген жоқ [5, 1226.].

Көркем мәтіндегі диалектілік қос сөздер.

Көркем шығармадағы диалектілік қос сөздердің ерекшелігі деп біз сөздің бір сыңары әдеби нормаға сай сөздерді айтамыз.

Мысалы: Жөп -шөңгі – жөп-жөнді деген мағынаны білдіреді.

-Жоқ, ақсақал, жөніңізді айтпасаңыз, бұл ала қоппа жөп- шөңгімен ашылмайды! – деп Асекең де танауымен атып тұр. [15,116 б.].

Көркем шығармадағы диалектілік біріккен сөздер.

Екі сөздің бірігуі арқылы жасалған сөздердің бірі – ақмұрт. Ақмұрт деген тары мен майды араластырып жасалынатын тағам.

Мысалы:

Не ет болып, не сүт болып жарытпаған сырды баққанмен кімге ақмұрт жасамақшы ойың бар? [12, 228б.].

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.